

*До разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 08.051.176
Дніпровського національного
університету імені
Олеся Гончара*

ВІДГУК

офіційного опонента **Кононець Віти Петрівни**, доктора юридичних наук, професора, головного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності Національної академії внутрішніх справ на дисертацію **Єгорова Антона Євгеновича** на тему «**Співвідношення англосаксонської та романо-германської правових сімей в адміністративно-судовій практиці України**», представлену до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 «Право»

Дисертаційна робота Єгорова Антона Євгеновича на тему «Співвідношення англосаксонської та романо-германської правових сімей в адміністративно-судовій практиці України», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз закономірностей взаємодії англосаксонської та романо-германської правових сімей у процесі формування та розвитку адміністративно-судової практики України в умовах сучасних трансформацій національної правової системи.

Обґрунтування актуальності теми дисертаційного дослідження. Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів та обумовлена сукупністю сучасних тенденцій розвитку національної правової системи України, які пов'язані із реформуванням судової влади, євроінтеграційними процесами, розширенням сфери застосування практики Європейського суду з прав людини та посиленням ролі Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики. У таких умовах особливого наукового та практичного значення набуває осмислення закономірностей взаємодії романо-германської та англосаксонської правових сімей, насамперед у сфері адміністративного судочинства, яке сьогодні є одним із ключових механізмів забезпечення верховенства права та ефективного судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень. Саме цими обставинами автор обґрунтовує актуальність обраної тематики дослідження.

Особливістю представленої дисертації є те, що її предмет виходить за межі традиційного аналізу окремих інститутів адміністративного права або адміністративного процесу. Автор звертається до комплексного дослідження

взаємовпливу двох провідних світових правових традицій на сучасну адміністративно-судову практику України, поєднуючи положення загальної теорії права, порівняльного правознавства, адміністративного права та судової практики. Такий міждисциплінарний підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку юридичної науки та дозволяє значно ширше оцінити процеси трансформації національного правопорядку.

Не менш важливою є й практична складова порушеної проблематики. Судова реформа, формування нової практики Верховного Суду, активне використання судами правових позицій Великої Палати Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини істотно змінили підходи до здійснення адміністративного судочинства, що закономірно актуалізує питання місця судової практики у системі джерел права, меж судового правотворення, забезпечення принципу правової визначеності та стабільності судової практики. Саме ці питання перебувають у центрі уваги дисертанта та отримують комплексне теоретичне осмислення.

Слід підтримати позицію автора щодо того, що сучасний розвиток адміністративної юстиції вже не може розглядатися виключно крізь призму класичних положень романо-германської правової сім'ї. Реалії функціонування української судової системи свідчать про поступове посилення значення судової практики, правових позицій Верховного Суду, а також практики Європейського суду з прав людини як чинників забезпечення однакового застосування норм права, що об'єктивно зумовлює необхідність наукового переосмислення традиційних уявлень про систему джерел права та співвідношення нормативного й судового регулювання. Ці положення послідовно обґрунтовуються автором у вступі та знаходять подальший розвиток у змісті дисертації.

Водночас актуальність дослідження значною мірою посилюється сучасними умовами функціонування правової системи України, пов'язаними із правовим режимом воєнного стану, подальшим наближенням українського законодавства до права Європейського Союзу, необхідністю забезпечення ефективного судового захисту прав людини та удосконалення механізмів адміністративної юстиції відповідно до європейських стандартів. За таких умов наукове дослідження закономірностей взаємодії англосаксонської та романо-германської правових сімей набуває не лише теоретичного, а й вагомого практичного значення для подальшого розвитку адміністративного судочинства України.

Отже, обрана тема дисертаційного дослідження є своєчасною, актуальною, має важливе теоретичне та практичне значення, відповідає сучасним тенденціям розвитку юридичної науки і практики правозастосування та повною мірою узгоджується з напрямками реформування національної правової системи, адміністративної юстиції та європейської інтеграції України.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами, темами. Важливим критерієм оцінки дисертаційного дослідження є його відповідність актуальним напрямам розвитку юридичної науки, державної правової політики та пріоритетам наукових досліджень. Аналіз змісту дисертації свідчить, що виконане дослідження органічно інтегроване у сучасний науковий дискурс щодо реформування судової системи України, розвитку адміністративної юстиції, забезпечення верховенства права та адаптації національного законодавства до європейських правових стандартів.

У вступі дисертації автор належним чином обґрунтовує зв'язок обраної тематики з чинними нормативно-правовими документами, що визначають стратегічні напрями розвитку правової системи України. Зокрема, дослідження пов'язане з реалізацією положень Конституції України, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства, Національної стратегії у сфері прав людини, а також із сучасними напрямами державної політики щодо вдосконалення адміністративного судочинства, забезпечення доступу до правосуддя та імплементації практики Європейського суду з прав людини. Крім того, дисертаційне дослідження узгоджується із Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Позитивної оцінки заслуговує і те, що дисертація виконана в межах наукової теми кафедри цивільного, трудового та господарського права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Виявлення особливостей та вдосконалення нормативних парадигм у сфері регулювання цивільно-правових відносин та господарської діяльності в Україні в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0122U001411), що забезпечує її належне наукове підґрунтя та підтверджує системний характер проведеного дослідження.

Варто відзначити, що автор не обмежився формальним посиленням на відповідні державні програми чи наукові теми, а продемонстрував їхній безпосередній зв'язок із предметом власного дослідження. Проблематика співвідношення англосаксонської та романо-германської правових сімей розглядається крізь призму сучасних процесів реформування судової системи, розвитку адміністративної юстиції, європейської інтеграції України та функціонування правової системи в умовах воєнного стану, що повністю відповідає сучасним потребам розвитку вітчизняної юридичної науки та практики.

Таким чином, зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами та темами є належним чином обґрунтованим. Дисертація виконана відповідно до актуальних напрямів розвитку юридичної науки, відповідає державним пріоритетам у сфері реформування правосуддя та органічно інтегрована у виконання комплексної наукової тематики закладу вищої освіти, що

є додатковим підтвердженням своєчасності та наукової значущості проведеного дослідження.

Мета, завдання, об'єкт, предмет і методологія дисертаційного дослідження. Сформульована здобувачем мета дисертаційного дослідження загалом відповідає обраній темі, відображає її комплексний характер і полягає у здійсненні теоретико-методологічного аналізу співвідношення англосаксонської та романо-германської правових сімей в адміністративно-судовій практиці України, визначенні особливостей їхнього впливу на формування і розвиток національної судової практики, адміністративної юстиції та правозастосування в умовах євроінтеграційних процесів, судової реформи і правового режиму воєнного стану (с. 26 дисертації). Таке формулювання мети є змістовно узгодженим із назвою роботи та орієнтує дослідження не лише на з'ясування теоретичних характеристик відповідних правових сімей, а й на встановлення конкретних форм прояву їхнього впливу в сучасному адміністративному судочинстві України.

Для досягнення поставленої мети автором визначено систему взаємопов'язаних дослідницьких завдань, викладених на с. 26-27 дисертації. Зокрема, здобувач ставить за мету проаналізувати стан наукової розробленості проблематики, уточнити зміст базових категорій «правова система», «правова сім'я», «судова практика» та «адміністративно-судова практика», визначити методологічні засади дослідження, розкрити історичні особливості формування англосаксонської та романо-германської правових сімей, охарактеризувати сучасний стан адміністративно-судової практики України, з'ясувати роль практики Європейського суду з прав людини, правових позицій Верховного Суду та Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, а також встановити проблеми і перспективи адаптації національної адміністративно-судової практики до міжнародних та європейських правових стандартів.

Запропонована система завдань є достатньо повною, логічно структурованою та відповідає внутрішній побудові дисертації. Їхня послідовність демонструє рух дослідницької думки від загальнотеоретичного й понятійного рівнів до історико-порівняльного аналізу, а надалі - до оцінки сучасного стану адміністративного судочинства та формулювання пропозицій щодо його подальшого розвитку. Водночас завдання не мають суто описового характеру, оскільки передбачають виявлення закономірностей, суперечностей, ризиків і перспектив взаємодії двох правових традицій у національній правозастосовній практиці.

Об'єктом дослідження автор визначив суспільні відносини, що виникають у процесі формування та розвитку адміністративно-судової практики України під впливом романо-германської та англосаксонської правових сімей, а предметом - теоретико-методологічні та практичні аспекти співвідношення зазначених

правових сімей в адміністративно-судовій практиці України, зокрема особливості впливу судового прецеденту, практики Європейського суду з прав людини, правових позицій Верховного Суду та процесів адаптації національного правозастосування до міжнародних і європейських правових стандартів (с. 27 дисертації).

Наведені формулювання об'єкта та предмета дослідження загалом відповідають усталеним вимогам юридичної науки. Предмет є вужчим за об'єкт, конкретизує його межі та безпосередньо кореспондує з назвою, метою і завданнями роботи. Позитивним є включення до предмета не лише теоретичних положень про правові сім'ї, а й конкретних правозастосовних феноменів - судового прецеденту, правових позицій Верховного Суду, практики ЄСПЛ та механізмів європейської правової адаптації. Такий підхід дозволив автору уникнути надмірно абстрактного розгляду заявленої проблематики й забезпечив її зв'язок із реальною діяльністю адміністративних судів.

Методологічну основу дослідження викладено на с. 27-29 дисертації. Автор використав комплекс загальнонаукових, спеціально-наукових і філософсько-правових методів, добір яких обумовлений метою, завданнями, об'єктом та предметом роботи.

Використаний методологічний інструментарій загалом є достатнім для досягнення поставленої мети. Його перевагою є поєднання історичного, порівняльного, нормативного, системного та прогностичного підходів, що відповідає комплексній природі предмета дослідження. Автор не лише перелічив використані методи, а й зазначив конкретні частини дисертації, у яких вони застосовувалися, що свідчить про прагнення забезпечити належну методологічну обґрунтованість отриманих результатів.

Отже, мета, завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження сформульовані належним чином, є взаємопов'язаними та узгодженими зі структурою роботи. Обрана методологія відповідає характеру досліджуваної проблематики й дозволила автору здійснити комплексний аналіз процесів взаємодії англосаксонської та романо-германської правових сімей у сучасній адміністративно-судовій практиці України.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертаційної роботи А. Є. Єгорова визначається комплексним характером дослідження співвідношення англосаксонської та романо-германської правових сімей у сфері адміністративно-судової практики України. Автором здійснено спробу системного поєднання теоретико-правового, порівняльно-правового та правозастосовного аналізу процесів трансформації адміністративного судочинства під впливом різних правових традицій. Основні положення наукової новизни сформульовані здобувачем на с. 29-30 дисертації.

До найбільш вагомих результатів, одержаних уперше, слід віднести положення про поступовий перехід сучасної адміністративно-судової практики України від класичної нормативістської моделі романо-германської правової сім'ї до змішаної моделі правозастосування. У межах такої моделі правові позиції Верховного Суду та практика Європейського суду з прав людини, за висновком автора, фактично набувають окремих ознак прецедентного регулювання. Це положення сформульовано на с. 29 дисертації та надалі послідовно розкрито у змісті другого і третього розділів роботи.

Наукове значення цього висновку полягає в тому, що здобувач не обмежується традиційною характеристикою України як держави романо-германської правової сім'ї. Автор звертає увагу на фактичні зміни в механізмі правозастосування, за яких нормативно-правовий акт зберігає формальне значення основного джерела права, однак правові позиції Верховного Суду та практика ЄСПЛ дедалі активніше впливають на тлумачення норм, забезпечення єдності судової практики та визначення підходів до вирішення публічно-правових спорів.

Заслуговує позитивної оцінки висновок автора щодо ризиків для принципу правової визначеності, які можуть виникати внаслідок нестабільності правових позицій Верховного Суду, відступу від раніше сформованих висновків та надмірного розширення меж судового тлумачення. Відповідне положення віднесено здобувачем до результатів, отриманих уперше, та викладено на с. 29 дисертації. Автор слушно пов'язує ефективність судової практики не лише з можливістю оперативного розвитку правозастосування, а й з вимогами її послідовності, передбачуваності та стабільності.

Важливим результатом дисертаційного дослідження є запропонований авторський підхід до формування адміністративно-судової практики Верховного Суду. Його сутність полягає у поєднанні окремих прецедентних механізмів правозастосування з принципами нормативної визначеності, характерними для романо-германської правової традиції. Реалізація такого підходу, на думку здобувача, має забезпечувати стабільність правових позицій, передбачуваність судових рішень та обґрунтованість відступу від раніше сформованої практики. Це положення наведено на с. 29 дисертації.

Окремої уваги заслуговує обґрунтована автором доцільність використання механізму *prospective overruling* у діяльності Верховного Суду, про що зазначено на с. 30 дисертації. Йдеться про можливість зміни судової практики з визначенням перспективної дії нового правового підходу, що дозволяє мінімізувати негативні наслідки для учасників правовідносин, які добросовісно орієнтувалися на попередню усталену судову практику. Запропоноване положення є актуальним для адміністративного судочинства, оскільки зміна правових позицій у спорах із суб'єктами владних повноважень може безпосередньо впливати на реалізацію прав значної кількості осіб.

Використання механізму *prospective overruling* автор розглядає як один із можливих способів досягнення балансу між динамічністю судової практики та принципом правової визначеності. Такий підхід відображає прагнення здобувача використати позитивний досвід англосаксонської правової традиції без механічного перенесення її інститутів до національної правової системи.

До положень, які автором удосконалено, віднесено теоретичні підходи до визначення поняття «адміністративно-судова практика» та встановлення її місця в системі сучасного правозастосування України. Крім того, удосконалено наукові підходи до розуміння ролі правових позицій Верховного Суду і практики Європейського суду з прав людини в системі джерел права, положення щодо співвідношення нормативного регулювання та судової правотворчості, а також підходи до визначення ролі Великої Палати Верховного Суду в забезпеченні єдності судової практики і формуванні критеріїв розмежування юрисдикцій. Зазначені положення викладено на с. 30 дисертації.

Позитивним аспектом роботи є те, що категорія «адміністративно-судова практика» розглядається автором не як механічна сукупність судових рішень, а як складне правове явище, що охоплює результати діяльності адміністративних судів, сформовані правові позиції, підходи до тлумачення норм права та механізми забезпечення єдності правозастосування. Така постановка питання дозволила здобувачеві розкрити функціональне значення адміністративно-судової практики та показати її вплив на розвиток адміністративного права і публічно-правових відносин.

До результатів, які дістали подальшого розвитку, автор відносить положення щодо адаптації правової системи України до міжнародних і європейських стандартів, взаємодії романо-германської та англосаксонської правових сімей, ролі адміністративної юстиції в забезпеченні верховенства права та судового контролю, а також впливу євроінтеграційних процесів і практики ЄСПЛ на трансформацію національної судової системи. Ці положення систематизовані на с. 30 дисертації.

Загалом наукова новизна дисертаційного дослідження є належно обґрунтованою та відповідає поставленій меті. Найбільш вагомими слід визнати положення щодо формування змішаної моделі адміністративного правозастосування, необхідності забезпечення стабільності правових позицій Верховного Суду, можливості використання механізму *prospective overruling* та авторського розуміння адміністративно-судової практики як комплексного правового явища. Сукупність сформульованих результатів свідчить про особистий внесок здобувача у розвиток теорії держави і права, порівняльного правознавства та наукових засад адміністративного судочинства.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дисертаційного дослідження А. Є. Єгорова є належним і переконливо обґрунтованим, оскільки сформульовані автором положення та рекомендації стосуються актуальних проблем забезпечення єдності адміністративно-судової практики, стабільності правових позицій Верховного Суду, належного застосування практики Європейського суду з прав людини та дотримання принципу правової визначеності. Зазначені питання мають не лише теоретичне, а й безпосереднє правозастосовне значення, особливо в умовах подальшого реформування судової системи та адаптації національного правопорядку до європейських стандартів.

На с. 31-32 дисертації здобувач визначає можливість використання одержаних результатів у науково-дослідній, правотворчій, правозастосовній та освітній сферах. Наведені напрями загалом відповідають змісту виконаної роботи та не мають суто декларативного характеру. Зокрема, авторські висновки щодо співвідношення нормативного регулювання і судового тлумачення можуть бути враховані під час подальшого вдосконалення процесуального законодавства, а положення щодо стабільності правових позицій Верховного Суду можуть бути корисними для вироблення більш послідовних підходів до відступу від раніше сформованої судової практики.

Позитивної оцінки заслуговує можливість використання результатів дисертації у діяльності адміністративних судів. Зроблені автором висновки щодо правової природи позицій Верховного Суду, значення практики ЄСПЛ та критеріїв забезпечення єдності правозастосування можуть бути корисними під час розгляду публічно-правових спорів, особливо у випадках наявності прогалин, колізій або суперечливої судової практики. Водночас практична придатність таких висновків залежить від їх подальшої конкретизації стосовно окремих категорій адміністративних справ.

Матеріали дисертації також можуть бути використані в освітньому процесі під час викладання теорії держави і права, порівняльного правознавства, адміністративного права та адміністративного судочинства. Така можливість є обґрунтованою, оскільки робота містить систематизацію підходів до розуміння правових сімей, судової практики, судового прецеденту та правової позиції суду. Водночас найбільшу навчально-методичну цінність мають ті частини дисертації, у яких загальнотеоретичні положення поєднано з аналізом сучасної практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини.

Отже, практичне значення дисертації є належним та відповідає рівню кваліфікаційної наукової праці на здобуття ступеня доктора філософії. Найбільш перспективними для практичного використання є положення щодо стабільності правових позицій Верховного Суду, забезпечення передбачуваності адміністративно-судової практики, застосування практики ЄСПЛ та мінімізації негативних наслідків зміни усталених правозастосовних підходів.

Загальна характеристика структури та змісту дисертації. Структура дисертаційної роботи А. Є. Єгорова зумовлена поставленою метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 268 сторінок. Основний текст викладено на с. 19-249, список використаних джерел розпочинається на с. 250, додатки розміщено зі с. 268. Структурна побудова роботи є логічною, а послідовність розділів забезпечує поступовий перехід від теоретико-методологічного аналізу до дослідження сучасної адміністративно-судової практики та визначення перспектив її подальшого розвитку.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження співвідношення англосаксонської та романо-германської правових сімей в адміністративно-судовій практиці України» на с. 35-100 сформовано концептуальне підґрунтя дисертаційного дослідження. Автор аналізує стан наукової розробленості проблематики у вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі, уточнює зміст понять «правова система», «правова сім'я», «судова практика» та «адміністративно-судова практика», а також обґрунтовує методологічні засади подальшого дослідження. Позитивної оцінки заслуговує прагнення здобувача розглядати адміністративно-судову практику як самостійне комплексне правове явище, що охоплює не лише сукупність судових рішень, а й сформовані адміністративними судами правові позиції та підходи до вирішення публічно-правових спорів. Висновки до першого розділу розміщено на с. 97-100.

Другий розділ «Теоретичні засади співвідношення англосаксонської та романо-германської правових сімей в адміністративно-судовій практиці України» охоплює с. 101-168. У ньому автор досліджує історичні особливості формування судової практики у відповідних правових сім'ях, місце судового прецеденту в різних моделях правового регулювання та вплив цих моделей на розвиток адміністративної юстиції. Значну увагу приділено характеристиці сучасної адміністративно-судової практики України, ролі Верховного Суду у забезпеченні єдності правозастосування та значенню практики Європейського суду з прав людини. Зміст розділу дозволив автору обґрунтувати загальну тезу про поєднання у національному адміністративному судочинстві континентальної нормативної основи з окремими механізмами, властивими англосаксонській правовій традиції. Висновки до другого розділу наведено на с. 165-168.

Третій розділ «Проблемні аспекти співвідношення англосаксонської та романо-германської правових сімей в адміністративно-судовій практиці України» розміщено на с. 169-240. Цей розділ має найбільш виразне прикладне спрямування. У ньому досліджено вплив елементів обох правових традицій на адміністративне судочинство України, проблеми забезпечення правової визначеності, особливості застосування правових позицій Верховного Суду,

практики ЄСПЛ та правових доктрин. Окрему увагу автор приділяє подальшій адаптації адміністративно-судової практики України до міжнародних та європейських стандартів, а також перспективам її розвитку в умовах євроінтеграції, судової реформи та правового режиму воєнного стану. Висновки до третього розділу викладено на с. 238-240.

Загальні висновки дисертації містяться на с. 241-249. Вони узагальнюють результати проведеного дослідження та загалом відповідають його меті й поставленим завданням. Автор послідовно обґрунтовує, що сучасна адміністративно-судова практика України розвивається під одночасним впливом романо-германської та англосаксонської правових традицій, однак зберігає визначальну роль нормативно-правового акта як основного регулятора суспільних відносин.

У цілому зміст розділів є взаємопов'язаним, а внутрішня логіка дисертації простежується достатньо чітко. Перший розділ формує понятійне і методологічне підґрунтя роботи, другий забезпечує історичне та теоретичне обґрунтування досліджуваних процесів, третій містить аналіз актуальних проблем і перспектив розвитку адміністративно-судової практики. Така побудова дозволила автору комплексно розкрити обрану тему та забезпечити зв'язок між теоретичними положеннями і практичними аспектами адміністративного судочинства.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації А. Є. Єгорова, загалом характеризуються належним ступенем обґрунтованості. Це забезпечується логічно вибудованою структурою дослідження, послідовним переходом від з'ясування теоретико-методологічних засад до аналізу сучасної адміністративно-судової практики України, а також подальшим визначенням проблемних аспектів і перспектив її розвитку.

Обґрунтованість одержаних результатів значною мірою зумовлена коректним визначенням мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження на с. 26-27 дисертації. Сформульовані завдання охоплюють основні складові заявленої проблематики та знаходять послідовне відображення у трьох розділах роботи. Така відповідність між вихідними елементами наукового дослідження та його змістовим наповненням свідчить про внутрішню узгодженість дисертації.

Позитивної оцінки заслуговує методологічна основа роботи, викладена на с. 27-29 та більш докладно розкрита у підрозділі 1.3 на с. 85-97 дисертації. Автор застосував історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний, системно-структурний, логіко-семантичний, герменевтичний та прогностичний методи. Їх поєднання загалом відповідає складності предмета дослідження, який охоплює одночасно загальнотеоретичні, історичні, порівняльні та правозастосовні аспекти.

Особливо важливим є використання порівняльно-правового методу, оскільки предмет дисертації безпосередньо передбачає зіставлення англосаксонської та романо-германської правових традицій. Автор не обмежився формальним переліком відмінностей між відповідними правовими сім'ями, а намагався визначити характер їх фактичного впливу на розвиток адміністративного судочинства України. Історичні та теоретичні передумови такого впливу проаналізовано у підрозділі 2.1 на с. 101-150, а сучасні особливості адміністративно-судової практики України розглянуто у підрозділі 2.2 на с. 151-164.

Достовірність висновків посилюється тим, що автор спирається не лише на наукові праці, а й на положення законодавства, правові позиції Верховного Суду, практику Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду та практику Європейського суду з прав людини. Це дозволило поєднати теоретичний аналіз із дослідженням реальних тенденцій правозастосування.

Заслуговує схвалення прагнення автора критично оцінити не лише позитивні наслідки посилення ролі судової практики, а й можливі ризики такого процесу. Зокрема, у третьому розділі роботи на с. 169-237 розглядаються проблеми нестабільності правових позицій, відступу від раніше сформованої практики, співвідношення судового тлумачення з нормативним регулюванням, а також впливу цих процесів на правову визначеність. Такий підхід свідчить, що здобувач не зводить дослідження до одностороннього обґрунтування переваг прецедентних механізмів, а намагається встановити межі їх прийнятного використання у правовій системі України.

Належний рівень обґрунтованості мають висновки автора щодо необхідності збереження визначальної ролі нормативно-правового акта при одночасному врахуванні правових позицій Верховного Суду та практики ЄСПЛ. Ця позиція є логічним результатом проведеного порівняльного аналізу та відповідає загальній концепції дисертації про поступове формування змішаної моделі правозастосування.

Проміжні висновки до розділів, розміщені на с. 97-100, 165-168 та 238-240 дисертації, загалом відображають результати проведеного у відповідних частинах роботи аналізу. Вони не обмежуються механічним повторенням тексту підрозділів, а систематизують основні теоретичні та практичні положення. Загальні висновки, викладені на с. 241-249, кореспондують із поставленими завданнями та відображають основні результати дисертаційного дослідження.

У цілому наукові положення, висновки і рекомендації дисертації є достатньо аргументованими, взаємопов'язаними та такими, що впливають зі змісту проведеного дослідження. Їх достовірність забезпечується використанням належної методологічної основи, опрацюванням нормативного і правозастосовного матеріалу, логічною структурою роботи та відповідністю загальних висновків поставленим завданням. Наявність окремих дискусійних

положень є природною для дослідження складної та динамічної проблематики і створює підстави для подальшої наукової дискусії.

Повнота викладення основних результатів дисертації у наукових публікаціях та апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження А. Є. Єгорова пройшли належну апробацію та знайшли відображення у наукових публікаціях здобувача. Відомості про публікаційну активність наведено на с. 15-16 дисертації, а також у додатку А на с. 267-268. Аналіз тематики опублікованих праць дає підстави стверджувати, що вони безпосередньо пов'язані з предметом дисертаційного дослідження та відображають його ключові змістові напрями.

Основні наукові результати дисертації опубліковано у трьох наукових статтях. Перша присвячена особливостям і проблемам застосування рішень Європейського суду з прав людини як джерела права в Україні. Друга містить порівняльний аналіз судової практики як джерела права у континентальній, англосаксонській та українській правових системах. У третій досліджено застосування права справедливості у справах, пов'язаних із тимчасово окупованими територіями України. Перелік зазначених праць наведено на с. 15 та с. 267 дисертації.

Тематика цих публікацій загалом репрезентує основні наукові напрями дисертації. Зокрема, питання застосування практики ЄСПЛ кореспондує з висновками автора щодо посилення впливу європейських стандартів на національне правозастосування. Порівняльний аналіз судової практики як джерела права безпосередньо пов'язаний із центральною проблемою співвідношення англосаксонської та романо-германської правових сімей. Дослідження права справедливості у справах щодо тимчасово окупованих територій конкретизує авторську тезу про використання окремих доктринальних і прецедентних підходів в умовах воєнного стану.

Результати дослідження також були представлені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Тематика доповідей охоплювала касаційні фільтри, юрисдикційні спори, правові доктрини у судовій практиці, нормативне регулювання поняття «судова практика», застосування аналогії права, а також співвідношення елементів різних правових систем у національному законодавстві. Перелік відповідних матеріалів наведено на с. 15-16 дисертації та у додатку А.

За змістом зазначені апробаційні матеріали демонструють поступове формування авторської концепції. Частина доповідей присвячена окремим процесуальним інструментам, інша частина стосується загальнотеоретичних категорій та взаємодії правових систем. Така тематична різноманітність є виправданою, оскільки предмет дисертації має міжгалузевий характер і потребує поєднання теоретико-правового та процесуального аналізу.

Позитивним є те, що апробація здійснювалася не лише в межах одного наукового заходу або одного короткого періоду. Конференційні матеріали охоплюють 2022-2024 роки, що свідчить про послідовне опрацювання теми та поетапне представлення проміжних результатів дослідження науковій спільноті.

Окремо слід відзначити, що всі наведені у дисертації наукові публікації є одноосібними. Це узгоджується із заявленим автором положенням про особисте отримання наукових результатів та дозволяє чітко визначити внесок здобувача у розроблення відповідної проблематики. Відомості про особистий внесок наведено на с. 32 дисертації.

Загалом кількість, зміст і тематична спрямованість опублікованих праць дають підстави для висновку, що основні результати дисертаційного дослідження були належним чином оприлюднені. Публікації та матеріали конференцій відповідають змісту дисертації, відображають основні напрями авторського пошуку та підтверджують апробацію отриманих результатів.

Відсутність порушень академічної доброчесності. За результатами ознайомлення з текстом дисертації А. Є. Єгорова можна констатувати, що виклад наукових положень здійснено із дотриманням вимог щодо належного посилання на використані джерела, наукові концепції, нормативно-правові акти та матеріали судової практики.

У тексті роботи автор систематично звертається до наукових праць українських і зарубіжних учених, положень національного законодавства, практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини. Використані положення інших авторів і правозастосовних органів не подаються як власні результати здобувача, а включаються до дисертаційного дослідження як теоретична або нормативна основа для формування авторських висновків.

Під час опрацювання дисертації не виявлено очевидних ознак привласнення чужих наукових результатів, використання положень інших авторів без належного посилання, фабрикації або фальсифікації результатів дослідження. Авторські положення відмежовані від наукових позицій, використаних для обґрунтування та розвитку власної концепції.

Отже, за результатами змістового аналізу дисертації та наявних відомостей підстав для висновку про порушення А. Є. Єгоровим принципів академічної доброчесності не встановлено. Дисертаційна робота є самостійним і завершеним дослідженням, у якому використані джерела належним чином включені до системи авторської аргументації.

Дискусійні положення, зауваження та побажання. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження А. Є. Єгорова, вважаємо за необхідне звернути увагу на окремі положення, які мають дискусійний характер та можуть бути поглиблені у подальших наукових розвідках.

1. Одним із ключових положень дисертації є висновок про поступове формування в Україні змішаної моделі правозастосування, у межах якої поєднуються нормативістські засади романо-германської правової сім'ї та окремі механізми, характерні для англосаксонської правової традиції. Це положення сформульовано на с. 29 дисертації та розвивається у підрозділах 3.1 і 3.2 на с. 169-202. Теоретична завершеність цього положення могла б бути посилена шляхом чіткішої систематизації критеріїв, які дозволяють характеризувати національну модель правозастосування як змішану. До таких критеріїв доцільно віднести ступінь обов'язковості правових позицій, особливості їх формування, порядок відступу від усталеної практики та межі судового тлумачення.

2. Науково перспективною є пропозиція автора щодо використання механізму *prospective overruling* у діяльності Верховного Суду, викладена на с. 30 дисертації та розвинена у третьому розділі. Разом із тим її практичне значення могло б бути посилене шляхом більш детального визначення процесуальних умов застосування такого механізму. Зокрема, доцільним було б окреслити підстави для перспективної дії нової правової позиції, суб'єктний склад суду, уповноважений її застосовувати, а також правові наслідки для справ, які вже перебувають на розгляді.

3. Значну увагу в роботі приділено проблемі нестабільності правових позицій Верховного Суду та її впливу на принцип правової визначеності, зокрема на с. 29-30 та у підрозділі 3.2 на с. 191-202. Водночас відповідні висновки мають переважно теоретико-аналітичний характер. Їх доказова сила могла б бути посилена шляхом ширшого використання емпіричного матеріалу, зокрема аналізу конкретних категорій адміністративних справ, підстав відступу від раніше сформованих позицій та наслідків таких відступів для судів нижчих інстанцій.

4. У дисертації правові позиції Верховного Суду та практика Європейського суду з прав людини розглядаються як важливі чинники трансформації національного правозастосування, про що йдеться на с. 29-30, а також у підрозділах 2.2, 3.1 та 3.2. Разом із тим доцільним було б більш чітко диференціювати їх правову природу, джерела юридичної сили, адресатів і наслідки неврахування. Таке розмежування посилило б авторські висновки щодо місця різних видів судової практики у системі джерел права України.

Наведені зауваження мають дискусійний та рекомендаційний характер, не ставлять під сумнів достовірність основних результатів дослідження, його наукову новизну та практичне значення і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, а переважно стосуються можливостей подальшої деталізації запропонованої концепції, розширення її емпіричної основи та

розроблення конкретних механізмів практичного впровадження сформульованих пропозицій.

ВИСНОВОК

Дисертаційна робота Єгорова Антона Євгеновича на тему «Співвідношення англосаксонської та романо-германської правових сімей в адміністративно-судовій практиці України» є самостійним, завершеним і актуальним науковим дослідженням, у якому розв'язано важливе наукове завдання, що полягає у комплексному теоретико-методологічному осмисленні впливу англосаксонської та романо-германської правових традицій на формування і розвиток адміністративно-судової практики України.

Обрана тема відповідає сучасним потребам юридичної науки та правозастосовної практики, оскільки охоплює проблеми забезпечення єдності судової практики, правової визначеності, належного застосування правових позицій Верховного Суду і практики Європейського суду з прав людини, а також подальшої адаптації адміністративного судочинства України до європейських правових стандартів.

Мета дисертаційного дослідження досягнута, а поставлені завдання виконані. Сформульовані у роботі наукові положення, висновки та рекомендації є достатньо обґрунтованими, мають належний ступінь наукової новизни та практичного значення. Їх достовірність забезпечується використанням комплексу загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, опрацюванням наукових джерел, нормативно-правових актів, правових позицій Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини.

Структура дисертації є логічною та відповідає меті дослідження. Зміст розділів забезпечує послідовний перехід від визначення теоретико-методологічних засад до аналізу сучасної адміністративно-судової практики та формулювання пропозицій щодо її подальшого розвитку. Загальні висновки відповідають поставленим завданням і відображають основні результати проведеного дослідження.

Основні положення дисертації належним чином оприлюднені у наукових публікаціях здобувача та пройшли апробацію на науково-практичних конференціях. Публікації відповідають тематиці роботи та відображають особистий внесок автора у розроблення досліджуваної проблематики.

За результатами ознайомлення з дисертацією підстав для висновку про порушення принципів академічної доброчесності не встановлено. Використані наукові положення, нормативні матеріали та судова практика супроводжуються відповідними посиланнями, а наукові праці за темою дисертації виконані здобувачем одноосібно.

Висловлені у відгуку дискусійні положення та зауваження мають рекомендаційний характер, спрямовані на подальше поглиблення авторської

концепції та не ставлять під сумнів достовірність основних результатів, наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертаційної роботи.

За актуальністю теми, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю одержаних результатів, теоретичним і практичним значенням, повнотою оприлюднення основних положень, структурою та змістом дисертаційна робота Єгорова Антона Євгеновича на тему «Співвідношення англосаксонської та романо-германської правових сімей в адміністративно-судовій практиці України» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а також Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ**

Віта КОНОНЕЦЬ

«Підпис засвідчую»

**Проректор
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України**

Олег ТАРАСЕНКО